

Татарстан Республикасы ЗАКОНЫ

Татарстан Республикасы
дәүләт бүләкләре турында

Татарстан Республикасы
Дәүләт Советы тарафыннан
2011 елның 15 сентябрдә
кабул ителде

Әлеге Закон Татарстан Республикасы Конституциясе нигезендә Татарстан Республикасы дәүләт бүләкләрен гамәлгә куя, Татарстан Республикасы дәүләт бүләкләренең төрләрен һәм хокукый статусын урнаштыра һәм бүләкләү тәртибен билгели.

1 бүлек. Гомуми нигезләмәләр

1 статья. Татарстан Республикасы дәүләт бүләкләре статусы

Татарстан Республикасы дәүләт бүләкләре – Татарстан Республикасының дәүләти, икътисадый, социаль, фәнни һәм мәдәни үсешенә зур өлеш керткән өчен, законлылыкны ныгытудагы, гражданнарның сәламәтлеген һәм гомерен саклаудагы, хокукларын һәм ирекләрен яклаудагы, тәрбияләүдәге, спортны үстерүдәге казанышлары, актив хәйрия эшчәнлеге, Татарстан Республикасы һәм аның күпмилләтле халкы алдындагы башка казанышлар өчен бүләкләнүчеләренең югары уңышларын дәүләти һәм ижтимагый тануның иң югары чагылышы.

2 статья. Татарстан Республикасы дәүләт бүләкләренең төрләре

1. Татарстан Республикасы дәүләт бүләкләре – Татарстан Республикасы ордены, медальләре һәм мактаулы исемнәре.

2. Татарстан Республикасы дәүләт бүләкләре белән бүләкләнүгә тәкъдим ителгәндә бүлек төре бүләкләнүченең Татарстан Республикасы ордены статусы

һәм Татарстан Республикасы медальләре һәм мактаулы исемнәре турындагы нигезләмә нигезендә шәхси казанышларының характеры һәм дәрәжәсе белән билгеләнә.

3 статья. Татарстан Республикасы дәүләт бүләкләренең тасвирламасы

Татарстан Республикасы орденының, медальләренең һәм мактаулы исемнәренә күкрәк тамгаларының тасвирламасы Татарстан Республикасы Президенты тарафыннан раслана.

4 статья. Татарстан Республикасы дәүләт бүләкләре белән бүләкләнүче субъектлар

Татарстан Республикасы орденына, медальләренә һәм Татарстан Республикасының мактаулы исемнәренә Россия Федерациясе гражданны, чит ил гражданны һәм гражданлыгы булмаган затлар (алга таба – гражданин) лаек булырга мөмкин.

5 статья. Татарстан Республикасы Президенты каршындагы Дәүләт бүләкләре комиссиясе

Татарстан Республикасы Президенты, дәүләт бүләкләре белән бүләкләү бунча үзенә конституциячел вәкаләтләрне гамәлгә ашыруны тәмин итү өчен, Татарстан Республикасы Президенты каршындагы Дәүләт бүләкләре комиссиясен төзи, аның составын һәм Татарстан Республикасы Президенты каршындагы Дәүләт бүләкләре комиссиясе турындагы нигезләмәне раслый.

6 статья. Вафат булганнан соң бүләкләү

Батырлык кылган, күрсәткән кыюлык һәм каһарманлык өчен Татарстан Республикасының дәүләт бүләкләре белән бүләкләү вафат булганнан соң да гамәлгә ашырылырга мөмкин.

2 бүлек. Татарстан Республикасы ордены һәм медальләре

7 статья. Татарстан Республикасы ордены һәм медальләре

Татарстан Республикасының түбәндәге ордены һәм медальләре гамәлгә куелла:

"Татарстан Республикасы алдындагы казанышлар өчен" ордены;

"Фидакарь хезмәт өчен" медале;

"Татарстан Республикасында жирле үзидарәне үстерүдәге казанышлар өчен" медале;

"Ана даны – Материнская слава" медале;

"Өч миллиард тонна Татарстан нефтен чыгару уңаеннан" медале.

8 статья. "Татарстан Республикасы алдындагы казанышлар өчен" орденының статуты

1. "Татарстан Республикасы алдындагы казанышлар өчен" ордены Татарстан Республикасының иң югары дәүләт бүләге булып тора.

2. "Татарстан Республикасы алдындагы казанышлар өчен" ордены белән гражданнар Татарстан Республикасының дәүләтчелеген үстерүдәге, гражданнарның хокукларын һәм ирекләрен тәмин итүдәге, икътисадны, мәдәниятне, фәнне, мәгарифне, сәламәтлек саклауны, сәнгатьне һәм спортны үстерүдәге аерым казанышлары өчен, жәмәгать тәртибен саклаганда батырлык һәм кыюлык күрсәткән өчен бүләкләнеләр.

3. "Татарстан Республикасы алдындагы казанышлар өчен" орденына лаек булган затлар аны күкрәкнең сул ягына тагып йөреләр, ә бүләкләнүчеләрнең Россия Федерациясе, СССР орденнары һәм медальләре булганда, алардан соң урнаштыралар.

4. "Татарстан Республикасы алдындагы казанышлар өчен" орденын көн саен тагып йөрү өчен орден планкасы кулланыла. Орденны орден планкасы белән тагып йөрү рөхсәт ителми.

5. Орден планкасын күкрәкнең сул ягына тагып йөреләр, ә бүләкләнүчеләрнең Россия Федерациясе, СССР орденнары планкалары һәм медальләре булганда, алардан соң урнаштыралар.

9 статья. "Фидакаръ хезмәт өчен" медале турындагы нигезләмә

1. "Фидакаръ хезмәт өчен" медале белән гражданнар Татарстан Республикасының дәүләти, икътисадый, социаль һәм мәдәни үсеше өлкәсендәге, республиканың икътисадый һәм фәнни куәтен арттырудагы хезмәттә югары уңышлары өчен, актив жәмәгать һәм хәйрия эшчәнлеген өчен бүләкләнеләр.

2. "Фидакаръ хезмәт өчен" медаленә лаек булган затлар аны күкрәкнең сул ягына тагып йөреләр, ә бүләкләнүчеләрнең Россия Федерациясе, СССР орденнары һәм медальләре, "Татарстан Республикасы алдындагы казанышлар өчен" ордены булганда, алардан соң урнаштыралар.

10 статья. "Татарстан Республикасында жирле үзидарәне үстерүдәге казанышлар өчен" медале турында нигезләмә

1. "Татарстан Республикасында жирле үзидарәне үстерүдәге казанышлар өчен" медале белән гражданнар Татарстан Республикасында жирле үзидарәне торгызудагы һәм үстерүдәге, жирле үзидарә органнары эшчәнлегенә нәтижәлелеген арттырудагы, тарихи һәм башка жирле традицияләренә исәпкә алып, халык мәнфәгатьләренән чыгып, жирле эһәмияттәге мәсьәләләренә хәл итүдәге аерым казанышлары өчен бүләкләнеләр.

2. "Татарстан Республикасында жирле үзидарәне үстерүдәге казанышлар өчен" медаленә лаек булган затлар аны күкрәкнең сул ягына тагып йөреләр, ә

бүләкләнүчеләрнең Россия Федерациясе, СССР орденнары һәм медальләре, "Татарстан Республикасы алдындагы казанышлар өчен" ордены, "Фидакаръ хезмәт өчен" медале булганда, алардан соң урнаштыралар.

11 статья. "Ана даны – Материнская слава" медале турында нигезләмә

1. "Ана даны – Материнская слава" медале – ана булуның югары дәрәжәдәге билгесе, һәм ул ана булган хатын-кызның ижтимагый танылуын һәм аңа олы ихтирамны тәмин итү максатларында гамәлгә куела.

2. "Ана даны – Материнская слава" медале белән аналар – Татарстан Республикасы территориясендә яшәүче, биш һәм күбрәк бала тудырган һәм тәрбияләп үстерүче (тәрбияләгән), кимендә бер балигъ булмаган балалы Россия Федерациясе гражданны булган. Бүләкләнүгә тәкъдим ителгәндә, күп балалы ананың үз балаларын тәрбияләүгә намуслы мөнәсәбәте исәпкә алына.

3. "Ана даны – Материнская слава" медале белән бүләкләү Татарстан Республикасы Президенты тарафыннан билгеләнгән тәртиптә, бишенче бала өч яшкә житкәч һәм, әлеге статьяда каралган очраклардан тыш, калган башка балалар исән булганда башкарыла.

4. "Ана даны – Материнская слава" медале белән бүләкләнүгә тәкъдим ителгәндә, шулай ук түбәндәге балалар игътибарга алына:

- 1) ана законда билгеләнгән тәртиптә уллыкка яисә кызлыкка алган;
- 2) Ватанны саклаганда яисә башка хәрби бурычларны үтәгәндә йә кеше гомерен коткару буенча, законлылыкны һәм хокук тәртибен саклау буенча граждан бурычын үтәгәндә һәлак булган яисә хәбәрсез югалган, шулай ук күрсәтелгән шартларда яралану, контузия алу, гарипләнү яисә авыру сәбәпле, йә хезмәттә гарипләнү яисә һөнәри авыру аркасында, йә бәхетсезлек очраклары, һәлакәтләр, табигый бәла-казалар аркасында вафат булганнар.

5. Уллыкка (кызлыкка) бала алучыларны "Ана даны – Материнская слава" медале белән бүләкләү кимендә өч ел дәвамында уллыкка (кызлыкка) алынган балаларны лаеклы тәрбияләү һәм карап тоту шартларында башкарыла.

6. "Ана даны – Материнская слава" медаленә лаек булган затлар аны күкрәкнең сул ягына тагып йөриләр, ә бүләкләнүчеләрнең башка орденнары һәм медальләре булганда, "Татарстан Республикасында жирле үзидарәне үстерүдәге казанышлар өчен" медаленнән соң урнаштыралар.

12 статья. "Өч миллиард тонна Татарстан нефтен чыгару уңаеннан" медале турында нигезләмә

1. "Өч миллиард тонна Татарстан нефтен чыгару уңаеннан" медале белән Татарстан Республикасы сәнәгатенең нефть тармагындагы хезмәттә югары күрсәткечләргә ирешкән хезмәткәрләре, шул исәптән оештыру-хокукый рәвешләренә бәйсез рәвештә Татарстан Республикасы сәнәгатенең нефть тармагы предприятиеләренең һәм оешмаларының үзләре житәкләгән коллективлар белән бергә эшләрендә югары нәтижеләргә ирешкән житәкчеләре, шулай ук Татарстан Республикасы халык хужалыгының башка тармаклары, дәүләт органнары һәм

оешмалары хезмәткәрләре булып торучы (булган), Татарстан Республикасы нефть сәнәгатен торгызуга һәм үстерүгә зур өлеш керткән гражданныр бүләкләнә.

2. "Өч миллиард тонна Татарстан нефтен чыгару уңаеннан" медаленә лаек булган затлар аны күкрәкнең сул ягына тагып йөриләр, ә бүләкләнүчеләрнең башка орденнары һәм медальләре булганда, "Ана даны – Материнская слава" медаленнән соң урнаштыралар.

3 бүлек. Татарстан Республикасы мактаулы исемнәре

13 статья. Татарстан Республикасы мактаулы исемнәренең төрләре

Татарстан Республикасында түбәндәге мактаулы исемнәр билгеләнә:

- 1) "Татарстан Республикасының Халык артисты";
- 2) "Татарстан Республикасының Халык язучысы";
- 3) "Татарстан Республикасының Халык шагыйре";
- 4) "Татарстан Республикасының Халык укытучысы";
- 5) "Татарстан Республикасының Халык рәссамы";
- 6) "Татарстан Республикасының Атказанган агрономы";
- 7) "Татарстан Республикасының Атказанган артисты";
- 8) "Татарстан Республикасының Атказанган архитекторы";
- 9) "Татарстан Республикасының Атказанган ветеринария табибы";
- 10) "Татарстан Республикасының Атказанган табибы";
- 11) "Татарстан Республикасының Атказанган геологы";
- 12) "Татарстан Республикасының Атказанган сәнгать эшлеклесе";
- 13) "Татарстан Республикасының Атказанган фән эшлеклесе";
- 14) "Татарстан Республикасының Атказанган терлекчесе";
- 15) "Татарстан Республикасының Атказанган жиртөзәре";
- 16) "Татарстан Республикасының Атказанган зоотехнигы";
- 17) "Татарстан Республикасының Атказанган уйлап табучысы";
- 18) "Татарстан Республикасының Атказанган урманчысы";
- 19) "Татарстан Республикасының Атказанган машина төзүчесе";
- 20) "Татарстан Республикасының Атказанган мелиораторы";
- 21) "Татарстан Республикасының Атказанган авыл хужалыгы механизаторы";
- 22) "Татарстан Республикасының Атказанган нефтьчесе";
- 23) "Татарстан Республикасының Атказанган югары мәктәп хезмәткәре";
- 24) "Татарстан Республикасының Атказанган торак-коммуналь хужалыгы хезмәткәре";
- 25) "Татарстан Республикасының Атказанган сәламәтлек саклау хезмәткәре";
- 26) "Татарстан Республикасының Атказанган мәдәният хезмәткәре";
- 27) "Татарстан Республикасының Атказанган жиңел сәнәгать хезмәткәре";

- 28) "Татарстан Республикасының Атказанган азык-төлөк сәнәгате хезмәткәре";
- 29) "Татарстан Республикасының Атказанган мәгълүматлаштыру һәм элемент хезмәткәре";
- 30) "Татарстан Республикасының Атказанган авыл хужалыгы хезмәткәре";
- 31) "Татарстан Республикасының Атказанган халыкны социаль яклау хезмәткәре";
- 32) "Татарстан Республикасының Атказанган халыкка хезмәт күрсәтү өлкәсе хезмәткәре";
- 33) "Татарстан Республикасының Атказанган транспорт хезмәткәре";
- 34) "Татарстан Республикасының Атказанган физик культура хезмәткәре";
- 35) "Татарстан Республикасының Атказанган рационализаторы";
- 36) "Татарстан Республикасының Атказанган эчке эшләр органнары хезмәткәре";
- 37) "Татарстан Республикасының Атказанган коткаручысы";
- 38) "Татарстан Республикасының Атказанган төзүчесе";
- 39) "Татарстан Республикасының Атказанган укытучысы";
- 40) "Татарстан Республикасының Атказанган химигы";
- 41) "Татарстан Республикасының Атказанган экологы";
- 42) "Татарстан Республикасының Атказанган икътисадчысы";
- 43) "Татарстан Республикасының Атказанган энергетигы";
- 44) "Татарстан Республикасының Атказанган юристы".

14 статья. Татарстан Республикасының мактаулы исемнәре турындагы нигезләмә

Татарстан Республикасының мактаулы исемнәре түбәндәгеләргә бирелә:

1) "Татарстан Республикасының Халык артисты" – югары осталыкка ия булган, күренекле сәнгат образлары, спектакльләр, кинофильмнар, телеспектакльләр, телефильмнар, концерт, эстрада, цирк программалары, музыкаль, телевизион һәм радио эсәрләре ижат иткән һәм республиканың сәнгати мәданиятенә зур өлеш керткән, жәмәгәтчелеккә киң танылган артистларга, режиссерларга, балетмейстерларга, дирижерларга, хормейстерларга, музыкаль башкаручыларга һәм башка сәнгат эһелләренә. "Татарстан Республикасының Атказанган артисты" яисә "Татарстан Республикасының Атказанган сәнгат эшлеклесе" дигән мактаулы исемнәр бирелгәннән соң, кагыйдә буларак, кимендә 10 ел узгач бирелә (беренче партияләрне башкаручы балет артистларына кимендә биш ел узгач бирелә);

2) "Татарстан Республикасының Халык язучысы" һәм "Татарстан Республикасының Халык шагыйре" – иң күренекле, киң танылган сәнгат эсәрләре ижат иткән шагыйрьләргә, язучыларга, драматургларга, прозаикларга;

3) "Татарстан Республикасының Халык укытучысы" – мәгарифкә зур өлеш керткән һәм жәмәгәтчелектә киң танылган укытучыларга, мөгаллимнәргә,

тәрбиячеләргә һәм мәгариф учреждениеләренең башка хезмәткәрләренә. "Татарстан Республикасының Атказанган укытучысы" мактаулы исеме бирелгәннән соң, кагыйдә буларак, кимендә биш ел узгач бирелә;

4) "Татарстан Республикасының Халык рәссамы" – рәсем сәнгате, сынлы сәнгать, графика, монументаль, декоратив-гамәли, театр, кино һәм телевидение сәнгатендә иң күренекле эсәрләр ижат иткән, республиканың сәнгати мәдәниятенә аерым өлеш керткән һәм жәмәгатьчелектә киң танылган күренекле рәссамнарға;

5) "Татарстан Республикасының Атказанган агрономы" – үз белгечлеге буенча кимендә 10 ел эшләүче югары профессиональ агрономнарға игенчелекне фәнни нигезләргә таянып алып бару нигезендә алынган экологик яктан чиста авыл хужалыгы продукциясен житештерүнең югары икътисадый нәтижәләлегенә ирешкән, туфрақ уңдырышлылыгын яңадан яхшырту буенча нәтижәле агроалымнар комплексын тәмин иткән, үсемлекләр селекциясе һәм аларны яклау буенча уңышлы эшләгән, орлыкчылыклы һәм орлык алыштыруны үрнәк булырлык итеп куйган, табигый терлек азыгы жирләрән нәтижәле алып барган һәм файдаланган өчен;

6) "Татарстан Республикасының Атказанган артисты" – жәмәгатьчелеккә танылган югары сәнгать образлары, спектакльләр, кинофильмнар, телеспектакльләр, телефильмнар, концерт, эстрада, цирк программалары, музыкаль, телевизион һәм радио эсәрләре ижат иткән, сәнгать өлкәсендә кимендә 10 ел эшләүче югары профессиональ артистларға, режиссерларға, балетмейстерларға, дирижерларға, хормейстерларға, музыкаль башкаручыларға һәм башка сәнгать әһелләренә;

7) "Татарстан Республикасының Атказанган архитекторы" – белгечлекләре буенча кимендә 10 ел эшләүче югары квалификацияле архитекторларға, реставраторларға, шәһәр төзүчеләргә, югары уку йортлары мөгаллимнәренә шәһәр төзелеш өлкәсендәге, граждан, сәнәгать һәм авыл архитектура комплекслары, биналар һәм корылмалар төзүдәге һәм реконструкциялүдәге, жәмәгатьчелеккә киң танылган тарих һәм мәдәният ядкарьләрен торгызудагы, архитектура өлкәсендә фәнни-тикшеренү эшендәге, кадрлар әзерлүдәге казанышлары өчен;

8) "Татарстан Республикасының Атказанган ветеринария табибы" – авыл хужалыгы житештерүендә, терлек авыруларына каршы көрәш станцияләрендә, фәнни-тикшеренү һәм башка ветеринария учреждениеләрендә, дәүләт ветеринария инспекциясендә, транспорттагы, дәүләт чикләрендәге дәүләт ветеринария күзәтчелеге органнарында һәм башка дәүләт ветеринария учреждениеләрендә белгечлеге буенча кимендә 10 ел эшләүче югары профессиональ ветеринария табибларына ветеринария, терлекчелекне үстерү, аның продуктлылыгын арттыру өлкәсендәге казанышлары өчен;

9) "Татарстан Республикасының Атказанган табибы" – табиблык участкаларының, амбулаторияләренң, поликлиникаларның, бала тудыру йортларының, хастаханәләренң, башка дөвалау-профилактика, санитария-профилактика, шифаханә-курорт учреждениеләренң, халыкның сәламәтлеген саклау, социаль яклау буенча башка учреждениеләренң, фәнни-тикшеренү институтларының, уку йортларының, сәламәтлек саклау һәм санитария-эпидемиология күзәтчелеге органнарының белгечлеге буенча кимендә 10 ел

эшләүче югары профессиональ табибларына халыкның сәламәтлеген саклаудагы, дөвалау-профилактика ярдәмен медицина фәне һәм техникасының заманча казанышларын практикада кулланып оештырудагы, медицина кадрлары әзерләүдәге казанышлары өчен;

10) "Татарстан Республикасының Атказанган геологы" – геология оешмаларында, фәнни-тикшеренү геология учреждениеләрендә кимендә 10 ел эшләүче, геология, геофизика хезмәтләренә, уку йортларының югары квалификацияле хезмәткәрләренә геологик эзләнү производствосын үстерүдәге, минераль-чимал базасын ныгытудагы, геологик эзләнү эшләренә юнәлешләр фәнни нигезләүдәге казанышлары өчен, файдалы казылмалар ятмаларын эзләгән, ачкан, разведка ясаган һәм сәнәгать үзләштерүенә тапшырган, экологик чиста технологияләргә эшләгән һәм гамәлгә керткән, кадрлар әзерләгән өчен;

11) "Татарстан Республикасының Атказанган сәнәгать эшлеклесе" – мәдәниятне һәм сәнәгатьне үстерүгә мөһим өлеш керткән һәм сәнәгать өлкәсендә кимендә 10 ел эшләүче югары профессиональ режиссерларга, балетмейстерларга, дирижерларга, хормейстерларга, композиторларга, драматургларга, рәссамнарга, архитекторларга, дизайнерларга, сәнәгать белгечләренә һәм башка сәнәгать эһелләренә, шағыйрьләргә һәм язучыларга ижади кадрлар тәрбияләүдәге һәм әзерләүдәге, сәнәгать өлкәсендә фәнни хезмәтләр ижәт итүдәге зур казанышлары өчен;

12) "Татарстан Республикасының Атказанган фән эшлеклесе" – белгечлекләре буенча кимендә 10 ел эшләүче, фәннәр докторы гыйльми дәрәжәсенә ия булган югары квалификацияле фәнни хезмәткәрләргә фән һәм техника, ачышлар һәм уйлап табулар өлкәсендә булган аеруча кыйммәтле хезмәтләре өчен яисә республикада аеруча күренекле фәнни-гамәли эшчәнлек алып барган өчен, фән һәм техниканың өстенлекле юнәлешләрен эшләүдәге, фәнни мәктәпләр булдырудагы, фәнни кадрлар тәрбияләүдәге һәм әзерләүдәге казанышлары өчен;

13) "Татарстан Республикасының Атказанган терлекчесе" – югары житештерү күрсәткечләренә ирешкән һәм белгечлекләре буенча кимендә 10 ел эшләүче югары профессиональ терлекчеләргә терлекчелекне үстерүне тәмин итүдәге, терлекләрнең продуктивлылыгын күтәрүдәге, терлекчелек продукциясенә сыйфатын яхшыртуудагы казанышлары өчен;

14) "Татарстан Республикасының Атказанган жиртөзәре" – белгечлекләре буенча кимендә 10 ел эшләүче югары профессиональ жир төзүче инженерларга һәм техникларга жир төзү өлкәсендә республикада жирдән нәтижәле файдалануны планлаштырудагы һәм оештырудагы казанышлары өчен;

15) "Татарстан Республикасының Атказанган зоотехнигы" – авыл хужалыгы житештерүендә, авыл хужалыгы предприятиеләрендә һәм учреждениеләрендә белгечлекләре буенча кимендә 10 ел эшләүче югары профессиональ зоотехникларга терлекчелекне үстерүне, аның продуктивлыгын күтәрүне зоотехник яктан тәмин итүдәге казанышлары өчен;

16) "Татарстан Республикасының Атказанган уйлап табучысы" – республика әһәмиятенә ия булган һәм житештерүгә кертелгән уйлап табуларның республика техник алгарышына мөһим өлеш керткән авторларына;

17) "Татарстан Республикасының Атказанган урманчысы" – үз белгечлекләре буенча кимендә 10 ел эшләүче, урман хужалыкларының, урман сәнәгате хужалыкларының, урман комбинатларының, урман һәм жиләк-жимеш питомникларының, фәнни-тикшеренү, урман төзелеше, проект-эзләнү һәм урман хужалыгының башка учреждениеләренә, предприятиеләренә һәм оешмаларының югары квалификацияле белгечләренә, табигатьне саклау органнарының һәм оешмаларының хезмәткәрләренә республика урман хужалыгын үстерүдәге, урман байлыкларын саклаудагы һәм ишәйтүдәге, үсемлекләр, хайваннар дөньясын саклап калудагы, экологик проблемаларны хәл итүдәге казанышлары өчен;

18) "Татарстан Республикасының Атказанган машина төзүчесе" – машина төзелеше предприятиеләренә, берләшмәләренә, учреждениеләренә һәм оешмаларының машина төзелеше өлкәсендә кимендә 10 ел эшләүче югары профессиональ эшчеләренә, инженер-техник һәм фәнни хезмәткәрләренә житештерү бурычларын үтәүдәге, яңа техника, технология эшләүдәге һәм гамәлгә кертүдәге, продукция сыйфатын яхшыртудагы, хезмәт житештерүчәнлеген күтәрүдәге, житештерүнең югары нәтижәле эшчәнлеген тәэмин итүдәге казанышлары өчен;

19) "Татарстан Республикасының Атказанган мелиораторы" – мелиорация өлкәсендә кимендә 10 ел эшләүче югары профессиональ эшчеләргә, инженер-техник һәм фәнни хезмәткәрләргә житештерү бурычларын үтәүдәге, мелиорация эшләренә сыйфатын яхшыртудагы, мелиорация системаларын эксплуатацияләүдәге, табигать ресурсларын саклаудагы, мелиораторлар кадрларын әзерләүдәге казанышлары өчен;

20) "Татарстан Республикасының Атказанган авыл хужалыгы механизаторы" – авыл хужалыгы предприятиеләренә, учреждениеләренә һәм оешмаларының авыл хужалыгы өлкәсендәге белгечлекләр буенча кимендә 10 ел эшләүче югары профессиональ механизаторларына, техник-механикларына авыл хужалыгын механикалаштыру өлкәсендәге казанышлары, авыл хужалыгы техникасыннан файдалануда югары күрсәткечләргә ирешүләре өчен;

21) "Татарстан Республикасының Атказанган нефтьчесе" – нефть сәнәгате предприятиеләренә, берләшмәләренә, фәнни-тикшеренү, технологик, проект-конструкторлык һәм башка оешмаларының шушы тармакта кимендә 10 ел эшләүче югары профессиональ эшчеләренә, осталарына, инженер-техник, фәнни хезмәткәрләренә республиканың нефть сәнәгатен үстерүдәге, фәнни-техник һәм экологик программаларны эшләүдәге һәм гамәлгә ашырудагы, нефть ятмаларын үзләштерүдәге казанышлары өчен;

22) "Татарстан Республикасының Атказанган югары мәктәп хезмәткәре" – белгечлекләре буенча кимендә 10 ел эшләүче һәм кимендә жиде ел педагогик стажы булган югары профессиональ мөгаллимнәргә, югары, югары уку йортыннан соңгы һөнәри белем, тиешле өстәмә белем системасы һәм югары белемгә идарә итү буенча дәүләт органнары хезмәткәрләренә укуы һәм фәнни эшләрендәге казанышлары, югары квалификацияле белгечләр әзерләү эшенә мөһим өлеш керткән өчен;

23) "Татарстан Республикасының Атказанган торак-коммуналь хужалыгы хезмәткәре" – торак-коммуналь хужалык предприятиеләренә, оешмаларының һәм

учреждениеләренең торак-коммуналь хужалык өлкәсендә кимендә 10 ел эшләүче, житештерүнең нәтижәлелеген күтәрүдә, яна техниканы, хезмәт күрсәтүләрнең яңа төрләрне, хезмәтнең алдынгы алымнарын гамәлгә кертүдә, тармакның матди-техник базасын камилләштерүдә һәм алга таба үстерүдә, торак фондының һәм коммуналь хужалык объектларының сакланышын тәэмин итүдә һәм аларны эксплуатацияләүне яхшыртуда, житештерүнең икътисадый нәтижәлелеген, күрсәтелә торган хезмәтләрнең сыйфатын күтәрүдә, халыкка хезмәт күрсәтү буенча югары культуралылыкны тәэмин итүдә аерым осталык күрсәткән югары квалификацияле хезмәткәрләренә коммуналь хужалыкның тотрыклы һәм сыйфатлы эшчәнлеген оештырудагы казанышлары өчен;

24) "Татарстан Республикасының Атказанган сәламәтлек саклау хезмәткәре" – сәламәтлек саклау өлкәсендә кимендә 10 ел эшләүче югары квалификацияле урта һәм кече медицина хезмәткәрләренә, провизорларга, фармацевтларга, инженер-техник хезмәткәрләргә, дөвалау-профилактикалау, шифаханә-курорт, даруханә учреждениеләренең, сәламәтлек саклау, халыкны социаль яклау органнарының, фәнни-тикшеренү, медицина һәм фармацевтика институтларының, кайсы ведомствога буйсынуларына бәйсез рәвештә предприятиеләрнең, учреждениеләрнең, оешмаларның хезмәт күрсәтүче һәм башка персоналына халыкның сәламәтлеген саклаудагы, медицина ярдәменә һәм дарулар белән тәэмин итүнең сыйфатын күтәрүдәге казанышлары өчен;

25) "Татарстан Республикасының Атказанган мәдәният хезмәткәре" – мәдәният өлкәсендә кимендә 10 ел эшләүче һәм аны үстерүдә зур казанышларга ия булган, мәдәният учреждениеләренең, оешмаларының һәм органнарының, мәдәни-агарту учреждениеләренең, кинематографиянең, телевидение һәм радиотапшыруларның, матбугатның, нәшриятның, полиграфия сәнәгатенең һәм китап сәүдәсенең, туристлык-экскурсия оешмаларының һәм учреждениеләренең югары квалификацияле хезмәткәрләренә, мәдәният һәм сәнгать уку йортлары хезмәткәрләренә, үзешчән ижатта катнашучыларга һәм мәдәният оешмалары, учреждениеләре һәм органнары эшендә жәмәгәтчелек башлангычларында катнашучы затларга;

26) "Татарстан Республикасының Атказанган жиңел сәнәгать хезмәткәре" – жиңел сәнәгатьнең әлеге тармакта кимендә 10 ел эшләүче югары квалификацияле хезмәткәрләренә житештерүнең нәтижәлелеген күтәрүдәге, фән һәм техника казанышларын гамәлгә кертү, технологияне камилләштерү, житештерү процессларын механикалаштыру һәм автоматлаштыру исәбенә продукция эшләп чыгаруны арттырудагы, аның сыйфатын яхшыртуудагы, яна төр эшләнмәләр ассортиментын киңәйтүдәге казанышлары өчен;

27) "Татарстан Республикасының Атказанган азык-төлек сәнәгате хезмәткәре" – сәнәгатьнең азык-төлек, ит, сөт һәм шәраб әзерләү тармаклары, кулланучылар кооперациясе предприятиеләренең, берләшмәләренең, учреждениеләренең һәм оешмаларының шушы сәнәгать һәм куллану кооперациясе тармакларында кимендә 10 ел эшләүче югары квалификацияле эшчеләренә, инженер-техник һәм фәнни хезмәткәрләренә азык-төлек продукциясенең сыйфатын яхшыртуудагы һәм ассортиментын киңәйтүдәге, техниканы һәм технологияне

камилләштерүдәге, куәтләрдән һәм матди ресурслардан нәтижәле файдаланудагы, квалификацияле кадрлар әзерләүдәге казанышлары өчен;

28) "Татарстан Республикасының Атказанган мәгълүматлаштыру һәм элементә хезмәткәре" – мәгълүматлаштыру һәм элементә тармагы предприятиеләренә һәм оешмаларының мәгълүматлаштыру һәм элементә өлкәсендә кимендә 10 ел эшләүче югары квалификацияле хезмәткәрләренә элементә чараларын үстерүдәге һәм камилләштерүдәге, шулай ук аларның югары сыйфатлы, тоткарлыксыз эшләвен тәмин итүдәге, инфокоммуникация инфраструктурасы эшчәнлегенә нәтижәле аргыдагы, халыкка, республика предприятиеләренә, учреждениеләренә һәм оешмаларына элементә барлык төрләре хезмәт күрсәтүне һәм инфокоммуникация хезмәтләре күрсәтүне яхшыртудагы, принципаль яңа югары нәтижәле техника һәм технология эшләүдәге һәм аларны гамәлгә кертүдәге казанышлары өчен;

29) "Татарстан Республикасының Атказанган авыл хужалыгы хезмәткәре" – авыл хужалыгы өлкәсендә кимендә 10 ел эшләүче һәм авыл хужалыгының югары квалификацияле белгечләр әзерләүгә мөһим өлеш керткән югары профессиональ хезмәткәрләренә, шул исәптән крестьян (фермер) хужалыкларының, фәнни-тикшеренү учреждениеләренә, авыл хужалыгы юнәлешендәге уку йортларының, тәҗрибә станцияләренә, авыл хужалыгына идарә итү органнарының хезмәткәрләренә, авыл хужалыгы житештерүен оештыручыларга авыл хужалыгы культураларының уңышын һәм жымын арттырудагы, туфракның уңдырышлылыгын, терлекләренә һәм кош-кортларның продуктивлыгын күтәрүдәге, үсемлекчелек һәм терлекчелек продукциясен житештерүне, дәүләткә һәм халыкка сатуны арттырудагы, авыл хужалыгы продукциясенә сыйфатын яхшыртудагы һәм үзкыйммәтен киметүдәге, хезмәт житештерүчәнлеген арттырудагы, фән һәм техника уңышларын житештерүгә кертүдәге казанышлары өчен;

30) "Татарстан Республикасының Атказанган халыкны социаль яклау хезмәткәре" – республика халкын социаль яклау системасы органнарының, учреждениеләренә һәм предприятиеләренә халыкны социаль яклау өлкәсендә кимендә 10 ел эшләүче югары профессиональ хезмәткәрләренә халыкны социаль тәмин итүне, аңа социаль булышуны (ярдәм итүне), аны социаль иминләштерүне һәм эш белән тәмин итүне оештырудагы, мохтажларга хәйриянең төрле рәвешләрен һәм төрләрен үстерүдәге, халыкны социаль яклауның иң мөһим юнәлешләре буенча фәнни тикшеренүләр уздырудагы аерым казанышлары өчен;

31) "Татарстан Республикасының Атказанган халыкка хезмәт күрсәтү өлкәсе хезмәткәре" – халыкка хезмәт күрсәтү өлкәсендә кимендә 10 ел эшләүче, дәүләти, кооператив, хосусый сәүдәнең, жәмәгать туклануының һәм халыкка көнкүреш хезмәте күрсәтүнең, әлегә юнәлештәге уку йортларының югары квалификацияле хезмәткәрләренә халыкка хезмәт күрсәтү өлкәсен үстерүдәге, эш оештыру рәвешләрен һәм ысулларын камилләштерүдәге, предприятиеләренә һәм оешмаларның матди-техник базасын киңәйтүдәге һәм ныгытудагы, халыкка хезмәт күрсәтүнең югары культуралылыгын тәмин итүдәге, кадрлар әзерләү дәрәжәсен күтәрүдәге казанышлары өчен;

32) "Татарстан Республикасының Атказанган транспорт хезмәткәре" – автомобиль, су, һава, тимер юл һәм башка төр транспортның, уку йортларының транспорт өчен квалификацияле кадрлар әзерләүгә өлеш керткән һәм транспорт тармагында кимендә 10 ел эшләүче югары квалификацияле хезмәткәрләренә транспортның техник чараларын житештерүнең нәтижәләлеген күтәрүдәге һәм алардан файдалануны яхшыртудагы, пассажир-йөк ташуларның үзкыйммәтен киметүдәге, транспорт хезмәтләре сыйфатын яхшыртудагы, матди һәм ягулык ресурсларын экономияләүдәге, хәрәкәт иминлеген, әйләнә-тирә мохитне саклауны тәмин итүдәге, пассажирларга хезмәт күрсәтүнең югары культуралылыгын тәмин итүдәге казанышлары өчен;

33) "Татарстан Республикасының Атказанган физик культура хезмәткәре" – республиканың физик культура һәм спорт өлкәсендә кимендә 10 ел эшләүче физкультура хәрәкәтен оештыручыларга, галимнәргә һәм тренерларга, физик культура коллективларының, спорт корылмаларының, физкультура оешмаларының, уку йортларының, фәнни-тикшеренү институтларының хезмәткәрләренә оештыру-методик, уку-күнекмә, фәнни-педагогик, тәрбия, инженер-техник һәм хужалык эшчәнлегендәге, халыкны физик тәрбияләү системасын, массакуләм спортны, иң югары казанышлар спортын камилләштерүдәге казанышлары өчен;

34) "Татарстан Республикасының Атказанган рационализаторы" – тәкъдимнәрен гамәлгә кертү житештерүне камилләштерүгә, хезмәт житештерүчәнлеген күтәрүгә, продукция сыйфатын, хезмәт шартларын һәм куркынычсызлык техникасын яхшыртуга, фәнни-тикшеренү һәм уку процессын тәмин итүгә мөһим өлеш керткән, озак еллар буе уңышлы рационализаторлык эшчәнлеген алып баручы рационализаторлык тәкъдимнәре авторларына;

35) "Татарстан Республикасының Атказанган эчке эшләр органнары хезмәткәре" – Татарстан Республикасы эчке эшләр органнарының Татарстан Республикасы эчке эшләр органнарында кимендә 10 ел хезмәт итүче югары квалификацияле хезмәткәрләренә хокук тәртибен саклаудагы, жинаятьчелеккә каршы көрәштәге, жәмәгать иминлеген тәмин итүдәге, фәнне үстерүдәге, эчке эшләр органнары кадрларын әзерләүдәге һәм тәрбияләүдәге аерым казанышлары өчен;

36) "Татарстан Республикасының Атказанган коткаручысы" – коткару хезмәтләренең шул тармакларда кимендә 10 ел эшләүче югары профессиональ хезмәткәрләренә һәлакәтләренә, афәтләренә һәм табигый бәла-казаларны булдырмый калудагы һәм алардан килгән зыянны бетерүдәге, яңа коткару техникасын эшләүдәге һәм үзләштерүдәге, кадрлар тәрбияләүдәге һәм укутудагы казанышлары өчен;

37) "Татарстан Республикасының Атказанган төзүчесе" – төзелеш тармагында кимендә 10 ел эшләүче, төзелеш һәм ремонт-төзелеш оешмаларының, төзелеш материаллары предприятиеләренең югары квалификацияле хезмәткәрләренә, фәнни-тикшеренү һәм проект институтларының, уку йортларының, конструкторлык бюроларының һәм лабораторияләренең, төзелеш тармагына идарә итү органнарының хезмәткәрләренә житештерү эшчәнлегендәге,

прогрессив проектларны һәм технологияләре, эшләр оештыруның алдынгы тәҗрибәсен эшләүдәге һәм гамәлгә кертүдәге, хезмәтне механикалаштырудагы һәм автоматлаштырудагы, төзелеш эшләре житештерүенең һәм сыйфатының югары нәтиҗәләгәнә ирешүдәге, квалификацияле кадрлар әзерләүдәге казанышлары өчен;

38) "Татарстан Республикасының Атказанган укытучысы" – белгечлекләре буенча кимендә 10 ел эшләүче югары профессиональ укытучыларга, мөгаллимнәргә, тәрбиячеләргә һәм мәктәпкәчә учреждениеләренә, барлык төрдәге гомуми белем бирү учреждениеләренә, өстәмә (мәктәптән тыш) белем бирү учреждениеләренә, балалар йортларының, башлангыч һәм урта һөнәри белем бирү учреждениеләренә, югары педагогик белем бирү учреждениеләренә, мәгариф хезмәткәрләренә квалификациясен күтәрү институтларының, мәгариф идарәсе органнарының, мәгариф системасы фәнни-тикшеренү институтларының башка хезмәткәрләренә укучылар һәм тәрбияләнүчеләр тарафыннан тирән белем алуны, аларның иҗат куәтен үстерүне һәм камилләштерүне тәмин итә торган педагогик һәм тәрбияви эшчәнлектәге, инновацион укыту-методик ярдәмлекләр, программалар, автор методикалары булдырудагы, белем бирү процессын фәнни-методик тәмин итүдә катнашудагы казанышлары өчен;

39) "Татарстан Республикасының Атказанган химигы" – химия, нефть эшкәртү һәм нефть химиясе сәнәгәте предприятиеләрендә, берләшмәләрендә, фәнни-тикшеренү, технологик, проект-конструкторлык һәм башка оешмаларында, сәнәгәтнең башка тармакларының шундый профильдәге предприятиеләрендә, оешмаларында, тиешле профильдәге уку йортларында кимендә 10 ел эшләүче һәм химия, нефть химиясе, нефть эшкәртү сәнәгатенең фәнни-техник алгарышына, химия, нефть химиясе һәм нефть эшкәртү производстволарын булдыруга һәм үстерүгә, кадрлар әзерләүгә мөһим өлеш керткән югары профессиональ эшчеләргә, осталарга, инженер-техник һәм фәнни хезмәткәрләргә производство бурычларын үтәүдәге, продукциянең сыйфатын яхшыртуудагы һәм үзкыйммәтен киметүдәге, техниканы һәм технологияне камилләштерүдәге, продукциянең яңа төрләрен булдырудагы һәм үзләштерүдәге, хезмәт житештерүчәнлеген һәм житештерү нәтиҗәләгән күтәрүдәге казанышлары өчен;

40) "Татарстан Республикасының Атказанган экологы" – әйләнә-тирә мохитне саклау һәм табигатьтән нәтиҗәле файдалану өлкәсендә кимендә 10 ел эшләүче, табигатьне саклау органнарының югары профессиональ хезмәткәрләренә, предприятиеләренә һәм оешмаларның эшчеләренә, инженер-техник хезмәткәрләренә һәм хезмәт күрсәтүчеләренә, фәнни-тикшеренү, проект, технологик һәм житештерү оешмаларының, башка учреждениеләренә экология проблемалары белән шөгыйльләнүче хезмәткәрләренә табигать ресурсларын саклаудагы, аз калдыклы һәм калдыксыз технологияләр эшләүдәге һәм үзләштерүдәге, тузан һәм газ тотып кала торган жайланмалар һәм чистарту корылмалары төзүдәге, үсемлекләр һәм хайваннар дөньясын саклаудагы казанышлары өчен;

41) "Татарстан Республикасының Атказанган икътисадчысы" – белгечлекләре буенча кимендә 10 ел эшләүче югары квалификацияле

икътисадчыларга, бухгалтерларга, икътисад һәм финанс эшчәнлегә өлкәсендәге башка белгечләргә предприятиенен, учреждениенен, оешманың югары икътисадый күрсәткечләргә ирешүенә, республиканың һәм аның аерым территорияләренен икътисадый үсешенә ярдәм итә торган икътисад һәм финанс эшләрнен, исәпкә алуны һәм контрольдә тотуны яхшыртудагы һәм камилләштерүдәге, икътисад фәннен үстерүдәге, кадрлар әзерләүдәге зур казанышлары өчен;

42) "Татарстан Республикасының Атказанган энергетигы" – предприятиеләрнен, учреждениеләрнен һәм оешмаларның энергетика өлкәсендә кимендә 10 ел эшләүче югары профессиональ белгечләренә энергетиканы үстерүдәге, яңа типтагы энергетика жиһазларын һәм жайланмаларын булдырудагы, проектлаудагы һәм үзләштерүдәге, энергетика объектларын төзүдә, монтажлауда һәм эксплуатацияләүдә экологик хәлне шактый яхшырта торган прогрессив технологияләрне гамәлгә кертүдәге казанышлары өчен, фәнни тикшеренүләрдә, энергияне сакчыл тотуда, житештерүне оештыруда, кадрлар әзерләүдә ирешкән уңышлары өчен;

43) "Татарстан Республикасының Атказанган юристы" – дәүләт хакимияте, жирле үзидарә, прокуратура органнарында, судта, адвокатурада, уку йортларында, предприятиеләрдә, учреждениеләрдә һәм оешмаларда үз белгечлекләре буенча кимендә 10 ел эшләүче югары квалификацияле юристларга законлылыкны һәм хокук тәртибен ныгытудагы, гражданның хокукларын һәм законлы мәнфәгатьләрен яклаудагы, хокукый дәүләт төзүдәге, хокук фәннен үстерүдәге, закон актларын әзерләүдәге, законнарны пропагандалаудагы, юридик кадрлар әзерләүдәге казанышлары өчен.

15 статья. Татарстан Республикасының мактаулы исеменә күкрәк тамгасы

1. "Татарстан Республикасының Халык артисты", "Татарстан Республикасының Халык язучысы", "Татарстан Республикасының Халык шагыйре", "Татарстан Республикасының Халык укытучысы", "Татарстан Республикасының Халык рәссамы" мактаулы исеменә лаек булган затларга тиешле күкрәк тамгасы тапшырыла. Башка мактаулы исеменә лаек булган затларга бердәй үрнәктәге "Татарстан Республикасының Атказанган хезмәткәре" күкрәк тамгасы тапшырыла.

2. Татарстан Республикасының мактаулы исеменә лаек булган затлар мактаулы исемгә күкрәк тамгасын күкрәкнең уң ягында йөртәләр, ә бүләкләнүчеләрнен мактаулы исеменә лаек башка күкрәк тамгалары булганда, Россия Федерациясе, СССР күкрәк тамгаларыннан соң, Татарстан АССР, Татарстан ССР күкрәк тамгалары алдыннан урнаштыралар.

4 бүлек. Татарстан Республикасы дәүләт бүләкләре белән бүләкләүгә үтенечнамәләр, тәкъдимнәр

16 статья. Татарстан Республикасы дәүләт бүләкләре белән бүләкләү турында үтенечнамәләр

1. Татарстан Республикасы дәүләт бүләкләре белән бүләкләү турында үтенечнамәләр оешмалар, ижтимагый берләшмәләр, Татарстан Республикасы дәүләт органнары, Татарстан Республикасында жирле үзидарә органнары коллективлары тарафыннан кузгатыла.

2. Бүләкләүгә тәкъдим итү өчен кандидатуралар һәм аларга характеристикалар төп (даими) эшләү урыны буенча коллектив жыйылышында, конференциясендә яисә ижтимагый берләшмәнең сайланулы органы тарафыннан карала һәм раслана, бүләкләү кәгазендә шул хакта язып куела.

Дәүләт бүләкләвенә тәкъдим ителүче затның төп (даими) эшләү урыны булмаसा, күрсәтелгән затны бүләкләү турында үтенечнамә аның жәмәгать эшчәнлеген урынында яисә жирле үзидарәнең вәкаләтле органы тарафыннан кузгатыла.

3. Татарстан Республикасы дәүләт органнары һәм жирле үзидарә органнары хезмәткәрләрен Татарстан Республикасы дәүләт бүләкләре белән бүләкләү турындагы үтенечнамәләр тиешле органнар тарафыннан алар үзләре билгели торган тәртиптә кузгатыла.

4. Федераль дәүләт органнары хезмәткәрләрен Татарстан Республикасы дәүләт бүләкләре белән бүләкләү турындагы үтенечнамәләр тиешле органнар йә Татарстан Республикасы Министрлар Кабинеты тарафыннан алар үзләре билгели торган тәртиптә кузгатыла.

5. Татарстан Республикасы дәүләт бүләкләре белән бүләкләү турындагы үтенечнамәләр буйсынучанлык тәртибендә югарырак органнар тарафыннан кузгатылырга мөмкин.

17 статья. Татарстан Республикасы дәүләт бүләкләре белән бүләкләү турындагы үтенечнамәләрне карау тәртибе

Татарстан Республикасы дәүләт бүләкләре белән бүләкләү турындагы үтенечнамәләрне карау тәртибе, шулай ук үтенечнамәгә кушып бирелә торган документларның һәм белешмәләрнең исемлегенә, әлегә Закон нигезләмәләрен исәпкә алып, Татарстан Республикасы Президенты тарафыннан билгеләнә. Шулай ук вакытта Татарстан Республикасының төрле дәүләт бүләкләре белән бүләкләү үзенчәлекләрен исәпкә алына.

18 статья. Бүләкләү кәгазе

1. Татарстан Республикасы дәүләт бүләкләре белән бүләкләү турында үтенечнамә кузгатылганда, бүләкләү кәгазе тугырыла. Бүләкләү кәгазенең рәвеше Татарстан Республикасы Президенты тарафыннан раслана.

2. Бүләкләү кәгазе бүләкләү турындагы үтенечнамәгә кушып бирелә.

19 статья. Татарстан Республикасы дәүләт бүләкләре белән бүләкләүгә тәкъдим итү

1. Татарстан Республикасы дәүләт бүләкләре белән бүләкләүгә тәкъдим итү хокукына, әлеге статьяның 2 – 4 өлешләрендә билгеләнгән очрактан тыш, Татарстан Республикасы Министрлар Кабинеты ия.

2. Татарстан Республикасы Дәүләт Советы депутатларын, Татарстан Республикасы Дәүләт Советы Аппараты хезмәткәрләрен Татарстан Республикасы дәүләт бүләкләре белән бүләкләүгә тәкъдимнәр Татарстан Республикасы Дәүләт Советы Президиумы тарафыннан кертелә.

3. Татарстан Республикасы Президенты Аппараты хезмәткәрләрен, жирле үзидарә органнары житәкчеләрен Татарстан Республикасы дәүләт бүләкләре белән бүләкләүгә тәкъдимнәр Татарстан Республикасы Президенты Аппараты Житәкчесе тарафыннан кертелә.

4. Суд органнары хезмәткәрләрен Татарстан Республикасы дәүләт бүләкләре белән бүләкләүгә тәкъдимнәр Татарстан Республикасы Югары, Арбитраж һәм Конституция судлары рәисләре тарафыннан кертелә.

5. Татарстан Республикасы дәүләт бүләкләре белән бүләкләүгә тәкъдимнәр Татарстан Республикасы Президентына кертелә. Тәкъдимнәрдә бүләкләүгә тәкъдим ителгәннәрнең казанышлары, алар ирешкән уңышлар кыскача баян ителә.

20 статья. Бүләкләү турындагы тәкъдимнәрне Татарстан Республикасы Президенты каршындагы Дәүләт бүләкләре комиссиясе тарафыннан карау

1. Дәүләт бүләкләвенә бәйле мәсьәләләрне алдан карауны Татарстан Республикасы Президенты каршындагы Дәүләт бүләкләре комиссиясе гамәлгә ашыра, ул дәүләт бүләкләре белән бүләкләү турындагы материалларны бәяли, бүләкләүгә объектив якын килүне тәмин итә, бүләкләүнең мөмкин булуы, бүләкләргә хокукларны торгызу, бүләкләрдән мөхрүм итү турында бәяләмә, бүләкләү турында тиешле дәүләт актлары проектларын эзерләүгә бәяләмә бирә, әлеге Законда һәм Татарстан Республикасы Президенты каршындагы Дәүләт бүләкләре комиссиясе турындагы нигезләмәдә каралган башка вәкаләтләрне гамәлгә ашыра.

2. Татарстан Республикасы Президенты каршындагы Дәүләт бүләкләре комиссиясе, бүләкләнүченең казанышларын исәпкә алып, тәкъдимдә күрсәтелгән бүләкләү төрен үзгәртүгә яисә бүләкләүгә тәкъдим итүне, сәбәбен нигезләп, кире кагарга хокуклы.

21 статья. Татарстан Республикасы дәүләт бүләкләре белән бүләкләү турындагы тәкъдимне карауны туктату

Татарстан Республикасы дәүләт бүләкләре белән бүләкләү турындагы тәкъдимне карау түбәндәге очракларда туктатыла:

- 1) бүләкләү документларындагы белешмәләрнең дөрес булмавы билгеләнгәндә;
- 2) Татарстан Республикасы дәүләт бүләге белән бүләкләүгә тәкъдим ителгән зат вафат булганда, әлеге Законның 6 статьясында күрсәтелгән затлардан тыш;
- 3) бүләкләнүче жинаять кылган өчен закон көченә кергән суд карары нигезендә хөкем ителгәндә.

5 бүлек. Татарстан Республикасы дәүләт бүләкләре белән бүләкләү

22 статья. Татарстан Республикасы дәүләт бүләкләре белән бүләкләү

1. Татарстан Республикасы дәүләт бүләкләре белән бүләкләү әлеге Законда билгеләнгән тәртиптә һәм Татарстан Республикасы Президентының шушы Закон нигезендә кабул ителә торган норматив хокукый актлары нигезендә гамәлгә ашырыла.

2. Татарстан Республикасы дәүләт бүләге белән бүләкләү турындагы карар Татарстан Республикасы дәүләт бүләге белән бүләкләү турындагы үтенечнамәне карау нәтижәләре буенча Татарстан Республикасы Президентына кертелгән тәкъдим һәм Татарстан Республикасы Президенты каршындагы Дәүләт бүләкләре комиссиясе тәкъдиме нигезендә Татарстан Республикасы Президенты тарафыннан кабул ителә.

3. Татарстан Республикасы дәүләт бүләкләре белән бүләкләү Татарстан Республикасы Президентының бүләкләү турындагы указлары белән башкарыла, алар Татарстан Республикасының рәсми массакуләм мәгълүмат чараларында бастырып чыгарыла.

23 статья. Кабат бүләкләү

1. Гражданлык батырлыгы өчен яисә Татарстан Республикасы һәм аның күпмилләтле халкы алдындагы аеруча бөек казанышлар өчен бүләкләү очракларынан тыш, Татарстан Республикасы дәүләт бүләкләрен алганнан соң кимендә биш ел узгач, яңа казанышлар өчен дәүләт бүләкләре белән кабат бүләкләнүгә мөмкин.

2. "Татарстан Республикасы алдындагы казанышлар өчен" ордены белән бүләкләнүдән тыш, Татарстан Республикасының бер үк исемдәге дәүләт бүләкләре белән кабат бүләкләү башкарылмый.

3. Һөнәре буенча Россия Федерациясе мактаулы исеме бирелгән зат, әлеге статьяның 1 өлешендә билгеләнгән таләпләрне исәпкә алып, Татарстан Республикасының шундый ук мактаулы исемен бирүгә тәкъдим ителүгә мөмкин, һәм бу киресенчә дә булырга мөмкин.

4. Татарстан Республикасы мактаулы исеме бирелгән зат, әлеге статьяның 1 өлешендә билгеләнгән таләпләрне исәпкә алып, Татарстан Республикасының бүтән мактаулы исемен бирүгә тәкъдим ителергә мөмкин.

6 бүлек. Татарстан Республикасы дәүләт бүләкләрен тапшыру

24 статья. Татарстан Республикасы дәүләт бүләкләрен тапшыруга вәкаләтле вазыйфалар затлар

1. Татарстан Республикасы дәүләт бүләкләрен тапшыру Татарстан Республикасы Президенты тарафыннан башкарыла.

2. Татарстан Республикасы Президенты кушуы буенча һәм аның исемнән Татарстан Республикасы дәүләт бүләкләрен түбәндәгеләр тапшыра ала:

1) Татарстан Республикасы Дәүләт Советы Рәисе, Татарстан Республикасы Дәүләт Советы Рәисе урынбасарлары;

2) Татарстан Республикасы Премьер-министры, Татарстан Республикасы Премьер-министры урынбасарлары;

3) Татарстан Республикасы Президенты Аппараты Житәкчесе;

4) министрлар, дәүләт комитетлары рәисләре, республика башкарма хакимиятенә башка органнар житәкчеләре;

5) муниципаль районнар (шәһәр округлары) башлыклары.

3. Татарстан Республикасы Президенты Татарстан Республикасы дәүләт бүләкләрен тапшыруны башка затларга да йөкли ала.

25 статья. Татарстан Республикасы дәүләт бүләкләрен тапшыру

1. Татарстан Республикасы дәүләт бүләкләрен тапшыру, бүләкләү турында Татарстан Республикасы Президенты указы басылып чыккан көннән өч айдан да соңга калмыйча, тантаналы шартларда башкарыла. Татарстан Республикасы дәүләт бүләге бүләкләнүчегә шәхсән тапшырыла.

2. Исән чагында Татарстан Республикасы дәүләт бүләге тапшырылмаган бүләкләнүчене вафатыннан соң бүләкләгән яисә ул вафат булган очракта, дәүләт бүләге һәм шунның таныклыгы бүләкләнүченең гаиләсенә, тагып йөрү хокукыннан башка гына, истәлек итеп саклау өчен тапшырыла (бирелә).

3. Татарстан Республикасы дәүләт бүләкләрен тапшыру турында яисә аларны бүләкләнүченең гаиләсенә тапшыру (бирү) турында беркетмә төзелә, аңа бүләкне тапшыручы зат тарафыннан имза салына һәм тапшыру башкарылган орган мөһер белән беркетелә.

26 статья. Бүләкләү турында документлар һәм Татарстан Республикасы дәүләт бүләкләренә номеры

1. Бүләкләнүчеләргә орден, медаль белән бүләкләү турында һәм Татарстан Республикасының мактаулы исемен бирү турында таныклык тапшырыла, аларның формалары (үрнәкләре) Татарстан Республикасы Президенты тарафыннан раслана.

2. Орденың, медальларның һәм аларга таныклыкларның тәртип номеры була.

7 бүлек. **Бүләкләнүчеләрнең һәм аларның якин туганнарының хокуклары һәм бурычлары**

27 статья. **Татарстан Республикасы дәүләт бүләкләре белән бүләкләнүчеләргә ихтирам күрсәтү**

1. Дәүләт органнары, жәмәгать берләшмәләре, шулай ук оешмалар житәкчеләре, гражданныр бүләкләнүчеләргә хөрмәт һәм ихтирам күрсәтергә тиеш.

2. Татарстан Республикасы дәүләт бүләкләре белән бүләкләнүчеләр хезмәттә, хезмәт бурычын һәм гражданнырга Россия Федерациясе Конституциясе һәм Татарстан Республикасы Конституциясе белән йөкләнүче башка бурычларны үтәүдә үрнәк булырга тиеш.

28 статья. **Татарстан Республикасы дәүләт бүләкләренен сакланышын тәмин итү**

1. Татарстан Республикасы дәүләт бүләкләренә лаек булган затлар аларның сакланышын тәмин итәргә тиеш.

2. Бүләкләү турында документ бүләкләнүченең фамилиясе, исеме, атасының исеме үзгәрүгә яисә бүләкләнгән оешманың атамасы үзгәрүгә бәйлә рәвештә алыштырылмый.

29 статья. **Татарстан Республикасы дәүләт бүләкләренен дубликатлары**

1. Татарстан Республикасы дәүләт бүләген хәрби вәзгыятьтә, табигый бәла-каза нәтижәсендә йә дәүләт бүләген югалтуны кисәтү мөмкинлеге булмаган башка гадәттән тыш хәлләрдә югалткан очракта, Татарстан Республикасы Президенты каршындагы Дәүләт бүләкләре комиссиясе карары белән бүләкләнүчегә дәүләт бүләгенен дубликаты йә аның муляжы биреләргә мөмкин.

2. Орден, медальлар һәм мактаулы исемнәргә күкрәк тамгалары дубликатларын (муляжларын) бирү турындагы үтенечнамәләр, бүләкләнүчеләрнең гаризалары буенча, бүләкләрнең югалу шартлары тикшерелгәннән соң, бүләкләү турында тәкъдимнәр кертергә вәкаләтле органнар яисә вазыйфай затлар тарафыннан кузгатыла. Үтенечнамә белән бергә Татарстан Республикасы Президенты каршындагы Дәүләт бүләкләре комиссиясенә бүләкләнүченең гаризасы, бүләкләү турындагы документлар һәм дәүләт бүләген югалту сәбәбе турындагы белешмә жиберелә.

3. Әлеге статьяның 1 өлешендә күрсәтелгән шартларда югалган дәүләт бүләкләренә документлар урынына документларның дубликатлары Татарстан Республикасы дәүләт бүләкләренен дубликатларын бирү өчен әлеге статьяда билгеләнгән тәртиптә бирелә.

4. Дәүләт бүләген, дәүләт бүләге документын югалткан барлык башка очракларда бүләкләнүчегә Татарстан Республикасы дәүләт бүләкләре белән бүләкләнү турында белешмә бирелә.

30 статья. Бүләкләнүчеләрнең якын туганнарының хокуклары

Бүләкләнүчеләр вафат булган яисә аларны вафатыннан соң бүләкләгән очракта, Татарстан Республикасы дәүләт бүләкләре варисларда кала. Мирас итеп алу граждан законнарында билгеләнгән тәртиптә башкарыла. Варислар булмаганда дәүләт бүләкләре Татарстан Республикасы Президенты каршындагы Дәүләт бүләкләре комиссиясенә кире кайтарылырга тиеш.

31 статья. Татарстан Республикасы дәүләт бүләкләрен саклау өчен музейларга тапшыру тәртибе

1. Вафат булган бүләкләнүченең яисә вафатыннан соң бүләкләнүченең Татарстан Республикасы дәүләт бүләкләре, варислар ризалыгы белән, Татарстан Республикасы Президенты каршындагы Дәүләт бүләкләре комиссиясе карары буенча һәм музейның мәдәният өлкәсендә Татарстан Республикасы башкарма хакимиятенең вәкаләтле органы тарафыннан хупланган үтенечнамәсе булганда, дәүләт яисә муниципаль музейларга тапшырылырга мөмкин.

2. Саклау һәм экспонат итеп файдалану өчен музейларга тапшырылган Татарстан Республикасы дәүләт бүләкләре вафат булган бүләкләнүченең варисларына кире кайтарылмый.

3. Дәүләт бүләкләрен саклау өчен алу турындагы актны тиешле музей Татарстан Республикасы Президенты каршындагы Дәүләт бүләкләре комиссиясенә жиберә.

4. Татарстан Республикасы дәүләт бүләкләре дәүләт бүләкләрен саклау өчен кирәкле шартлар белән тәмин ителмәгән музейларда саклана алмый.

8 бүлек. Бүләкләү турындагы указларны юкка чыгару, дәүләт бүләкләреннән мәхрүм итү, Татарстан Республикасы дәүләт бүләкләренә хокукларны торгызу

32 статья. Татарстан Республикасы дәүләт бүләкләре белән бүләкләүне юкка чыгару

1. Татарстан Республикасы Президенты, әгәр Татарстан Республикасы бүлгә белән бүләкләүгә тәкъдимнең дәрәс түгеллеге яисә нигезләнмәгән булуы ачыкланса, бүләкләү турындагы указны юкка чыгара.

2. Бүләкләүне юкка чыгару турында үзенә карата указ чыгарылган затка тапшырылган Татарстан Республикасы дәүләт бүлгә һәм шунның документы Татарстан Республикасы Президенты каршындагы Дәүләт бүләкләре комиссиясенә кире кайтарылырга тиеш.

3. Дәүләт бүләге белән бүләкләүгә нигезләнмәгән тәкъдим ясауны рөхсәт иткән вазыйфай затлар законнар нигезендә җаваплы булалар.

33 статья. Татарстан Республикасы дәүләт бүләкләреннән мәхрүм итү

1. Татарстан Республикасы дәүләт бүләкләреннән мәхрүм итү, авыр яисә аеруча авыр җинаять кылган өчен бүләкләнүче хөкем ителгән очракта, бары тик судның хөкем карары нигезендә генә Татарстан Республикасы Президенты тарафыннан башкарылырга мөмкин.

2. Татарстан Республикасы дәүләт бүләкләреннән мәхрүм итү турында Татарстан Республикасы Президенты указы чыгарыла.

3. Татарстан Республикасы дәүләт бүләкләреннән мәхрүм ителгән затның булган Татарстан Республикасы дәүләт бүләге һәм аңа документлар хокук саклау органнары тарафыннан кире алына һәм Татарстан Республикасы Президенты каршындагы Дәүләт бүләкләре комиссиясенә җибәрелә.

4. Татарстан Республикасы дәүләт бүләкләреннән мәхрүм ителгән граждән Татарстан Республикасы дәүләт бүләкләреннән мәхрүм итү турында Татарстан Республикасы Президенты указы үз көченә кергән көннән Татарстан Республикасы дәүләт бүләкләре белән бүләкләнгән затлар өчен Татарстан Республикасы законнарында билгеләнгән ташламаларга һәм өстенлекләргә хокукын югалта.

34 статья. Татарстан Республикасы дәүләт бүләкләренә хокукларны торгызу

1. Бүләкләнүченә дәүләт бүләгеннән мәхрүм итүгә нигез булган хөкем карары реабилитацияләүче нигезләр буенча юкка чыгарылганда, Татарстан Республикасы Президентының бу хакта чыгарылган указы юкка чыгарылырга тиеш.

2. Татарстан Республикасы Президенты Татарстан Республикасы дәүләт бүләкләреннән мәхрүм ителгән затның Татарстан Республикасы дәүләт бүләкләренә хокукларын, әгәр бүләкләнүченең бүләкләреннән мәхрүм итүгә сәбәпче булган гамәле иҗтимагый яктан куркыныч булудан туктаса, бүләкләнүченең бүләкләүгә тәкъдим итү хокукына ия органнар яисә вазыйфай затлар тарафыннан хупланган үтенечнамәсе буенча торгызылырга мөмкин.

9 бүлек. Йомгаклау нигезләмәләре

35 статья. Башка төр бүләкләрне билгеләү тәртибе

Татарстан Республикасы Президенты, Татарстан Республикасы Дәүләт Советы, Татарстан Республикасы Министрлар Кабинеты, Татарстан Республикасының башка дәүләт органнары һәм жирле үзидарә органнары үз карарлары белән тиешле дәүләт органнарының һәм жирле үзидарә органнарының төрле төрдәге бүләкләрен, шул исәптән Татарстан Республикасы дәүләт бүләкләренә охшамаган исемнәр, күкрәк тамгалары, медальләр булдыра алалар.

Әлеге статьяда күрсәтелгән органнар тарафыннан билгеләнгән бүләкләр турында Татарстан Республикасы Президенты каршындагы Дәүләт бүләкләре комиссиясенә хәбәр ителә.

36 статья. Татарстан Республикасы дәүләт бүләкләренә карата законсыз гамәлләр кылган өчен җаваплылык

1. Татарстан Республикасы дәүләт бүләкләренә тышкы кыяфәте белән охшаган орден, медальләр, күкрәк тамгалары һәм аларга документларны гамәлгә кую һәм эзерләү, шулай ук моңа хокукы булмаган зат тарафыннан Татарстан Республикасы орденын, медальләрен, Татарстан Республикасы мактаулы исемнәренә күкрәк тамгасын тагып йөрү, шулай ук Татарстан Республикасы мактаулы исемнәренә бирү яисә Татарстан Республикасы дәүләт бүләкләренә карата башка законсыз гамәлләр кылу тыела. Күрсәтелгән гамәлләр законнар белән билгеләнгән җаваплылыкка китерә.

2. Татарстан Республикасы дәүләт бүләкләренә законсыз ия булган затлардан, шул исәптән дәүләт бүләкләренән мөхрүм ителгән затлардан, хокук саклау органнары тарафыннан тартып алынган Татарстан Республикасы дәүләт бүләкләре, шулай ук иясе билгеле булмаган дәүләт бүләкләре Татарстан Республикасы Президенты каршындагы Дәүләт бүләкләре комиссиясенә жиберелә.

37 статья. Татарстан Республикасы дәүләт бүләкләренә лаек булган затларга социаль ярдәм һәм бүләкләү чаралары

1. Татарстан Республикасы дәүләт бүләкләре белән бүләкләнгән затларга Татарстан Республикасы законнары белән билгеләнгән социаль ярдәм чаралары күрсәтелә.

2. "Ана даны – Материнская слава" медале белән бүләкләнгән аналарга әлеге статьяның 1 өлешендә каралган социаль ярдәм чаралары белән беррәттән Татарстан Республикасы Президенты тарафыннан билгеләнә торган тәртиптә һәм күләмнәрдә бер мәртәбә акчалата бүләкләү түленә.

38 статья. Әлеге Законны гамәлгә ашыруга бәйле чыгымнарны финанслау

Әлеге Законны гамәлгә ашыруга бәйле чыгымнарны финанслау Татарстан Республикасы бюджеты чаралары исәбеннән башкарыла.

39 статья. Күчеш нигезләмәләре

1. Әлеге Законда каралмаган Татарстан АССР, Татарстан ССР һәм Татарстан Республикасы дәүләт бүләкләре белән бүләкләнгән гражданның 7 һәм 8 бүләкләрендә каралган нигезләмәләр кагыла.

2. Татарстан Республикасы Президентына өлеге Закон үз көченә кертгәнче тапшырылган һәм билгеләнгән тәртиптә каралмаган бүлөкләү материаллары өлеге Законда билгеләнгән тәртиптә һәм таләпләр нигезендә каралырга тиеш.

3. Өлеге Законда каралмаган Татарстан АССР, Татарстан ССР һәм Татарстан Республикасы дәүләт бүлөкләре белән бүлөкләнгән затларга Татарстан Республикасы дәүләт бүлөкләре белән бүлөкләнгәннәр өчен Татарстан Республикасы законнарында билгеләнгән ташламалар һәм өстенлекләр кагыла.

4. Өлеге Законда каралмаган Татарстан АССР, Татарстан ССР һәм Татарстан Республикасы дәүләт бүлөкләре белән бүлөкләнгән оешмалар өчен дәүләт бүлөкләрен саклау һәм тапшыру шартлары өлеге статьяның 5 – 8 өлешләре нигезендә билгеләнә.

5. Бүлөкләнгән оешма дәүләт бүлөгән, саклау өчен кирәкле шартларны үтәгән килеш, бөтен кеше күрерлек итеп, үзе билгеләгән урында урнаштыра.

6. Бүлөкләнгән оешма үзгәртеп оештырылган очракта, дәүләт бүлөгә Татарстан Республикасы Президенты каршындагы Дәүләт бүлөкләре комиссиясе карары буенча шушы оешманың хокук давамчысында сакланырга мөмкин.

7. Бүлөкләнгән оешма ябылган очракта, Татарстан Республикасы дәүләт бүлөгә Татарстан Республикасы Президенты каршындагы Дәүләт бүлөкләре комиссиясенә кире кайтарыла.

8. Бүлөкләнгән оешма ябылгач, аның дәүләт бүлөкләре Татарстан Республикасы Президенты каршындагы Дәүләт бүлөкләре комиссиясе карары буенча саклау һәм экспонат итеп файдалану өчен дәүләт музеена яисә муниципаль музейга тапшырылырга мөмкин.

40 статья. "Татарстан Республикасында халыкка адреслы социаль ярдәм турында" 2004 елның 8 декабрендәге 63-ТРЗ номерлы Татарстан Республикасы Законының 5¹ статьясына үзгәреш кертү хакында

"Татарстан Республикасында халыкка адреслы социаль ярдәм турында" 2004 елның 8 декабрендәге 63-ТРЗ номерлы Татарстан Республикасы Законының 5¹ статьясындагы 3 пунктының беренче абзацына (Татарстан Дәүләт Советы Жыйалма басмасы, 2004, № 12 (II өлеш), № 12 (III өлеш); 2005, № 2; 2006, № 2 (I өлеш); 2007, № 11; 2008, № 5 (I өлеш), № 12 (I өлеш); 2009, № 12 (I өлеш); 2010, № 10 (II өлеш), түбәндәге редакциядә бөян итеп, үзгәреш кертәргә:

"3. Өлеге статьяның 1 һәм 2 пунктларында санап үтелмәгән Татарстан Республикасы дәүләт бүлөкләре белән бүлөкләнгән затларга түбәндәге социаль ярдәм чаралары күрсәтелә:".

41 статья. Татарстан Республикасының аерым закон актларының үз көчләрен югалтуын тану турында

Өлеге Закон үз көченә кертгән көннән түбәндәгеләрнең үз көчләрен югалтуын танырга:

1) "Татарстан Республикасы дәүләт бүләкләре турында" 2004 елның 24 мартындагы 25-ТРЗ номерлы Татарстан Республикасы Законының (Татарстан Дәүләт Советы Жыелма басмасы, 2004, № 3 (IV өлеш));

2) "Татарстан Республикасының аерым закон актларының (закон актлары нигезләмәләренен) үз көчләрен югалтуын тану һәм Татарстан Республикасының аерым закон актларына үзгәрешләр кертү турында" 2005 елның 12 декабрдәге 120-ТРЗ номерлы Татарстан Республикасы Законының (Татарстан Дәүләт Советы Жыелма басмасы, 2005, № 12 (I өлеш));

3) "Татарстан Республикасы дәүләт бүләкләре турында" Татарстан Республикасы Законына үзгәрешләр кертү хакында" 2007 елның 28 апрелдәге 17-ТРЗ номерлы Татарстан Республикасы Законының (Татарстан Дәүләт Советы Жыелма басмасы, 2007, № 4);

4) "Татарстан Республикасы дәүләт бүләкләре турында" Татарстан Республикасы Законының 21 һәм 22 статьяларына үзгәрешләр кертү хакында" 2010 елның 30 июндәге 43-ТРЗ номерлы Татарстан Республикасы Законының (Татарстан Дәүләт Советы Жыелма басмасы, 2010, № 6 (I өлеш));

5) "Татарстан Республикасы дәүләт бүләкләре турында" Татарстан Республикасы Законына үзгәрешләр кертү хакында" 2010 елның 31 декабрдәге 136-ТРЗ номерлы Татарстан Республикасы Законының (Татарстан Дәүләт Советы Жыелма басмасы, 2010, № 12 (II өлеш)).

42 статья. Әлеге Законның үз көченә керүе турында

1. Әлеге Закон рәсми рәсми басылып чыккан көненнән соң 10 көн узгач үз көченә керә.

2. Татарстан Республикасы Президенты һәм Татарстан Республикасы Министрлар Кабинеты үзләренең норматив хокукый актларын әлеге Законга туры китерергә, шулай ук әлеге Законны гамәлгә ашыруны тәэмин итә торган норматив хокукый актлар кабул итәргә тиеш.

Татарстан Республикасы
Президенты

Р.Н. Миңнеханов

Казан, Кремль
2011 елның 10 октябре
№ 74-ТРЗ